

Місцевим державним адміністраціям необхідно мати простий, але ефективний інструмент, який дозволить би проводити аналіз поточного стану соціальної напруги в суспільстві, виходячи зі статистики інформаційних потоків, які циркулюють у засобах масової інформації та соціальних мережах.

Запропонований у статті підхід вирішує поставлене завдання – за допомогою використання ГІС-технологій і методів оптимізації виконання операцій з об'єктами карти шляхом побудови просторових індексів, а також побудови спеціалізованих текстових шаблонів пошуку у вигляді регулярних виразів.

Напрямки подальших досліджень будуть спрямовані на вивчення кризових явищ соціально-економічної природи та розроблення державних механізмів протидії цим явищам.

Література:

1. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу, жовтень 2009 – вересень 2010. – К. : Центр дослідження суспільства, 2011. – 64 с.
2. Регулярные выражения / Дж. Фридл. – СПб. : Питер, 2003. – 464 с.
3. Суперкомпьютер способен предсказывать будущее // Агентство новин “Сегодня”. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/news/14287696.html>.
4. Ukrainian protest and coercion data codebook. – К. : Центр дослідження суспільства, 2011. – 20 с.

Надійшла до редколегії 22.06.2012 р.

УДК 351.91

О. В. ВОРОНЯНСЬКИЙ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В ЛЕГІТИМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Показано, що забезпечення легітимациї державної влади неможливе без реалізації принципу національного суверенітету як рівноправного доступу всіх членів нації до контролю над розподілом ресурсів і цінностей у даному суспільстві. Доведено, що монополізація ресурсів транснаціональними бізнес-елітами, котрі виводять їх з-під контролю національних держав, суттєво знижує рівень легітимності державної влади.

Ключові слова: легітимність, ресурси, національний суверенітет.

It is shown that the provision of legitimacy of state power is impossible without the implementation of the principle of national sovereignty as an equal access for all members of the nation to control the distribution of resources and values in society. The monopolization of resources by transnational business elites who derive them from the control of nation states, significantly reducing the legitimacy of state power.

Key words: legitimacy, resources, and national sovereignty.

Проблема легітимності державної влади є однією з ключових проблем як теорії, так і практики державного управління. Сьогодні в науці домінує положення, згідно з яким основою легітимності сучасної держави вважається суверенітет нації як асоціації політично суб'єктних громадян, а сама держава є державою національною, тобто такою, де джерелом державної влади є нація. Найбільш чітко це положення сформульоване К. Дойчем: “Нація – це народ, який володіє державою” [3, с. 330]. Звідси “легітимним вважається лише такий устрій держави і суспільства і тільки така форма правління, які відповідають волі народу, тобто усіх громадян” [9, с. 114].

Разом із тим, дослідниками посилено обговорюється проблема кризи легітимності політичної і, зокрема, державної влади, що набула в сучасному суспільстві глобального характеру. Проте провідні західноєвропейські та американські науковці З. Бжезінські, Ю. Габермас, М. Доган, Д. Істон, С. Ліпсет, С. Хантингтон, Ф. Фукуяма не приділяють спеціальної уваги розгляду цього питання.

Українські ж політологи – Є. Бистрицький, О. Висоцький, С. Єлисеєв, В. Полохало, І. Попова, С. Рябов та ін., розглядаючи проблему “ерозії легітимації”, взагалі ніяк не співвідносять її з національною державою. Певною мірою це зумовлено тим фактом, що у вітчизняній науці при дослідженні проблем категорії “нація” домінують етніцистські підходи, в той час як у “західній” політології – етатистські.

Фундатор теорії кризи легітимності С. Ліпсет визначає легітимність влади як її здатність створити і підтримувати у людей переконання в тому, що існуючі політичні інститути є найкращими для даного суспільства [4, с. 207]. Коріння кризи легітимності Ліпсет вбачає в неспроможності політичної системи повністю враховувати інтереси різних соціальних груп, що прагнуть отримати доступ до участі в політичному процесі.

Подібні причини делегітимації влади представлені і в інших роботах західних науковців – Ю. Габермаса, М. Догана, Ч. Міллса, Д. Сиринга, С. Хантингтона та ін. Так, С. Хантингтон стверджує, що ключовим аспектом делегітимації влади є неспроможність останньої виконати вимогу збільшення політичної участі, яка в сучасний період модернізації висувається всіма суспільними групами. М. Доган у роботі “Легітимність режимів та криза довіри” вказує на дві фундаментальні закономірності: по-перше, пряму залежність між економічним успіхом і легітимністю режиму, і по-друге, пряму залежність між відсутністю вертикальної мобільності, зростанням соціальної нерівності та легітимністю режиму. Характеризуючи сучасні політичні системи, Доган акцентує увагу і на тому факті, що симптомом делегітимації переважної більшості сучасних режимів є загальна корумпованість влади [2, с. 152–153]. Г. Кіссинджер виводить системну кризу легітимності держави національного типу з необхідності втручання демократичних країн (у першу чергу США) у внутрішні справи національних держав заради “концепту загальної гуманітарної інтервенції” [10].

Російський політолог О. Скіперських, досліджуючи питання легітимації політичної влади у перехідний період в Росії, пов'язує кризу легітимності з

двома факторами, котрі він визначає як “кризу участі” та “кризу розподілу” [7, с. 27]. Інший російський політолог – О. Фетісов вказує, що однією з основних причин делегітимації державної влади є протиріччя між універсальними цінностями, що панують у суспільстві, та партикулярними і егоїстичними інтересами владної еліти та пов’язаних з нею соціальних груп [8].

Вітчизняні науковці О. Дергачов, С. Макеєв, В. Полохало та ін. першопричиною радикальних кризових явищ делегітимації влади в сучасній українській державі визнають кризу політичної еліти, відмічаючи разом з тим відчуженість суспільства від процесу прийняття політичних рішень [1; 5].

У цілому досить презентативний напрям досліджень процесів делегітимації влади засвідчує, що в політичній свідомості сучасного суспільства домінує визнання того, що державна влада є прерогативою бюрократії і відсутні реальні підстави для здійснення реального суверенітету нації. Це означає кризу самої концепції держави національного типу. Звідси постає питання про роль національного суверенітету як основного доктринального компоненту цього типу державності, що є базисною характеристикою легітимації державної влади. Однак у науковій літературі дане питання практично не знайшло свого відображення.

Мета роботи – заповнити цю лакуну, виходячи з теорії політичних систем. При цьому формат даної статті не дозволяє розглянути питання глобалізації, етнічної ідентифікації та співвідношення державних і наддержавних соціальних і політичних інституцій, які, хоча й взаємопов’язані з поставленою темою, становлять окремі проблеми.

Перш за все, автор вважає помилковим сам підхід до спроб виведення національного суверенітету в площину абстрактно-політичного або тим більш культурно-мовного “національного інтересу”. Як покаже світовий досвід, кожне суспільство буде свої політичні інституції (в тому числі й політичну ідеологію) саме навколо проблеми суспільного розподілу. Основним механізмом такого розподілу є держава, яка акумулює значну частину ресурсів і здійснює контроль і владне забезпечення порядку доступу до них. Таким чином, реальна участь суб’єкта політики в реалізації державної влади означає, перш за все, його доступ до контролю над розподілом ресурсів. Легітимація ж державної влади означає визнання суспільством реалізованого через механізм держави порядку розподілу.

Нагадаємо, що проголошення в період буржуазної модернізації суверенітету нації на протигагу суверенітету монарха мало на меті перш за все подолання узаконеного феодалною державою принципу нерівноправності різних верств суспільства в доступі до матеріальних ресурсів і духовних цінностей. Національна держава Нового часу, яка скасувала монопольне право монархів на здійснення владних повноважень на певній території та економічні привілеї дворянства, базується на ідеї суверенітету нації як верховної влади народу. Така держава повинна забезпечувати рівноправний доступ до ресурсів і цінностей для всіх своїх громадян, що складають націю. Це й є тим інтегральним інтересом, на основі якого формувалася ідея національного суверенітету періоду початку буржуазної модернізації.

Саме завдяки тому, що така ідея базується на реальних інтересах більшості членів суспільства і включає прагнення до оптимальної організації господарського, політичного, духовного, культурного життя народу, вона стає чинником національної консолідації на державотворчій основі, сприяє формуванню національної єдності в процесі досягнення закладених у ній цілей і цінностей. Фактично легітимацію держави національного типу забезпечує інтерес рівноправного для всіх суспільних груп доступу до ресурсів і цінностей. Без такого доступу неможлива й повна культурна консолідація, оскільки тип розвитку культури соціальної групи значною мірою детермінований її статусом в економічній системі суспільства.

Отже, принцип суверенітету нації повинен передбачати для всіх громадян не лише політичну рівноправність, але й рівноправність у доступі до контролю над розподілом через механізм держави ресурсів і цінностей. Відповідно національною може вважатися лише така держава, яка не просто носить назву т.зв. “титульної” нації, а повністю забезпечує здійснення суверенітету нації в даному розумінні.

Однак реалізація політичної рівноправності обмежена реальною здатністю всіх громадян – потенційних суб’єктів політики мати рівний доступ до ресурсів влади і, відтак, до впливу на прийняття державних рішень. Для управління механізмом держави суб’єкта політики необхідно забезпечити у себе таку концентрацію владних ресурсів, яка буде достатньою для здійснення вирішального впливу на прийняття державних рішень. З цієї точки зору політична функція національного суверенітету полягає в об’єднанні владних ресурсів усіх громадян. Останні делегують цей об’єднаний владний ресурс правлячій еліті, яка й реалізує від імені нації авторитарний перерозподіл ресурсів у суспільстві. Однак, оскільки основна маса громадян фактично не в змозі здійснювати контроль над діями правлячої еліти, на цьому етапі виникає відчуження державної влади від її формального джерела – нації. Політичний інтерес владної еліти (меншини), який полягає в пануванні над суспільством, вступає у протиріччя з політичним інтересом більшості до політичної рівності та політичної свободи. Дана дихотомія (панування/рівність) характерна для кожного суспільства і в суспільствах із відкритим типом еліти не носить антагоністичного характеру. Проте будь-яка владна еліта прагне до концентрації (і навіть монополізації) у своїх руках ресурсів влади, що створює постійно діючу тенденцію до переростання демократичної системи правління в олігархічну.

У сучасних умовах реальними суб’єктами формування політичної (владної) еліти, в тому числі й правлячої, як правило, є потужні бізнес – групи, що мають достатню концентрацію ресурсів влади для довгострокового вирішального впливу на процес прийняття державних рішень, а в деяких випадках – і контроль над цим процесом. Ураховуючи, що високий ступінь концентрації ресурсів у руках найбільш ресурсозабезпечених соціальних груп означає більш високу здатність останніх до позаекономічного (за допомогою застосування державної влади) відчуження ресурсів у решти соціуму, політичне панування ресурсозабезпеченої меншості над більшістю є системним фактором.

Більшість (нація) здатна компенсувати негативний вплив даного фактора на систему політичних відносин через об'єднання в масові неурядові політичні організації, через які створений об'єднаний мегаресурс політично активних громадян набуває інституційного характеру. Однак при цьому виникає описана так званім “залізним законом олігархізації політичних організацій” Р. Міхельса проблема відчуження функціонерами, що складають партійний апарат, наданих їм від імені організації повноважень і ресурсів управління на свою користь [6]. У свою чергу, апарат політичних організацій, у рамках якого забезпечується організація довготермінового впливу на прийняття та реалізацію владних рішень, сам є технологічним ресурсом влади над суспільством. Тому він стає окремим об'єктом потенційного освоєння ресурсозабезпеченої меншості.

У результаті цього процесу статус фактичного джерела державної влади від нації переходить не до державної бюрократії, а до потужних бізнес-груп. Тому консолідація суспільства в рамках існуючої національної держави фактично стає консолідацією саме навколо інтересів даних бізнес-груп, тобто гасло національного суверенітету покликане закріпити в суспільній свідомості реалізований правлячою елітою порядок розподілу ресурсів як єдино можливий і справедливий. Оскільки концентрація владних ресурсів відбувається не на основі суспільної інтеграції, а на основі концентрації великого капіталу та підкоренні ним механізму національної держави, змінюється політична сутність принципу національного суверенітету. Він зводиться до мобілізації нації на виконання розпоряджень держави, якою керують угруповання, що мають достатню для цього концентрацію ресурсів. Таким чином, гасло національного суверенітету в існуючій національній державі є одним з найважливіших чинників легітимації правлячою елітою своєї влади над суспільством та контролю над суспільними ресурсами й цінностями.

Нерівномірність доступу до ресурсів закріплено в правовій системі сучасних держав (наприклад, деякі положення законів про ліцензування окремих видів господарської діяльності перекривають для переважної більшості громадян доступ до найбільш прибуткових сфер бізнесу). Результатом цієї нерівномірності стало поглиблення розриву в можливостях доступу різних соціальних верств до духовних цінностей (освіти, культури, інформації), що викликає всередині сучасних націй не лише антагоністичні протиріччя, але й існування різних типів досить обособлених субкультур із власною позанаціональною самоідентифікацією.

Отже, відповідь на питання про причини поширення кризи легітимності національної держави, на нашу думку, полягає в монополізації владних ресурсів бізнес-елітами, які, за визначенням, мають транснаціональні інтереси як економічного, так і політичного характеру. Зазначимо, що фінансові інтереси потужних бізнес-груп в останні десятиріччя викликають посилені процеси транснаціонального переміщення капіталів, які значною мірою виводять з-під контролю окремих держав такі традиційні засоби впливу на розподіл ресурсів, як системи трудових тарифів, ціноутворення, оподаткування. У результаті суттєво звужуються можливості державних інституцій щодо підтримки внутрішньої соціальної стабільності, що також є однією з причин делегітимації державної влади.

Звідси витікає, що необхідною базою легітимациї національної держави є не просто “політична участь та економічний успіх” [5, с. 60], а рівноправний для всіх громадян – членів нації доступ до контролю над розподілом суспільних ресурсів (що формально визначаються як власність нації або ж як національне багатство). Концепція національної держави передбачає це через реалізацію національної ідеї як принципу суверенітету нації.

Сприйняття соціумом національного суверенітету як реальності чи як ритуально-декларативного елементу владних відносин свідчить про ступінь рівномірності доступу до суспільних ресурсів та цінностей (як за наявності власної національної держави, так і при боротьбі за її створення – в останньому випадку метою є саме досягнення суверенітету своєї нації).

У цілому, на нашу думку, проблему делегітимациї необхідно розглядати не просто як кризу легітимності державної влади взагалі, а як системну кризу легітимності держави національного типу. У контексті теорії “кризи” або “ерозії” легітимності влади принцип національного суверенітету потребує переосмислення і розвитку з урахуванням реалій нинішньої економічної системи, в якій основними суб’єктами виступають транснаціональні бізнес-еліти.

Література:

1. *Дергачов О.* Метаморфози посткомуністичної влади / О. Дергачов, В. Полохало // Політична думка. – 1996. – № 1. – С. 78–84.
2. *Доган М.* Легитимность режимов и кризис доверия / М. Доган // Социологические исследования. – 1994. – № 6. – С. 146–161.
3. *Дойч К.* Народи, нація та комунікація / К. Дойч // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера ; [антологія ; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 327–334.
4. *Липсет С. М.* Политическая социология / С. М. Липсет // Американская социология: перспективы, проблемы, методы ; [состав. и пер. с англ. С. Никольских]. – М. : Наука, 1972. – С. 186–219.
5. *Макеєв С.* Десятирічна криза легітимності правлячих еліт / С. Макеєв // Політична думка. – 2001. – № 3. – С. 56–62.
6. *Михельс Р.* Социология политической партии в условиях демократии / Р. Михельс // Вся политика. Хрестоматия ; сост. В. Д. Нечаев, А. В. Филиппов. – М. : Европа, 2006. – С. 158–168.
7. *Скиперских А. В.* Легитимация политической власти в России в условиях становления иривзятия федеративных отношений: специфика и тенденции ; автореф. дис. ... к.полит.н. / А. В. Скиперских. – Елец, 2003. – 19 с.
8. *Фетисов А. С.* Политическая власть: проблемы легитимности / А. С. Фетисов // Социально-политический журнал. – 1995. – № 3. – С. 28–33.
9. *Ян Э.* Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство / Э. Ян // Полис. – 2000. – № 1. – С. 114–122.
10. *Kissinger Henry Alfred.* Does America Needs a Foreign Policy? / Henry Alfred Kissinger – 2005. – Режим доступу : <http://strateger.net/=66db3021604e61c0663d5509ee3c14>.

Надійшла до редколегії 20.06.2012 р.